



ВИДІЛЕННЯ ПОДАТКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В ОКРЕМУ ПІДСИСТЕМУ ОБЛІКУ: НАУКОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ І ПСИХОЛОГІЧНО-ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Михайло ЛУЧКО, Оксана АДАМИК

Copyright © 2001

Суспільна проблема. Реформування податкового законодавства спричинило виділення окремими бухгалтерами – науковцями і практиками – податкового обліку в окрему підсистему бухгалтерського обліку. Чи має таке виділення економічне підґрунтя? Чи викликане воно лише психологічними чинниками? – головне завдання даного дослідження.

Мета статті – дослідити з економічних позицій правомірність виділення податкового обліку в окрему підсистему бухгалтерського обліку і вказати на психологічні причини такого виділення.

Авторська концепція наголошує на необґрунтованості виділення практики податкового обліку в окрему підсистему бухгалтерського обліку.

Сутнісний зміст. Реформування податкового законодавства характеризується спробою утвердити податкові розрахунки як окрему підсистему бухгалтерського обліку, що вимагає належного методичного забезпечення. Податкові розрахунки для обробки та формування інформації оперують за сучасних умов інструментарієм (документування, звітність, різноманітні спеціальні розрахунки оподаткованої

бази та суми податку), якого недостатньо для диференціації видів обліку.

Поглиблення відмінностей між бухгалтерським обліком та обліком з метою оподаткування відбулося із запровадженням національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, які, на жаль, відображають непослідовність нормативної бази України, що регламентує різні методи обрахунку основних засобів, запасів, відстрочених податкових активів і зобов'язань тощо. Все це на практиці визначає обсяг прибутку підприємства до оподаткування, методика розрахунку якого також радикально відрізняється від бухгалтерського обліку.

Однак більшість відмінностей свідчать, що створювана в системі обліку інформація по-різному використовується податковими службами для контролю за правильністю і своєчасністю сплати податків та платежів у бюджет. Отже, треба виділяти не облік, а інформацію, яка створюється в системі бухгалтерського обліку, – податкові розрахунки.

Розмежування на практиці податкового обліку в окрему підсистему не має економічного підґрунтя та спи-

рається лише на психологічні чинники (зокрема, установки і стереотипи). Вказані економічні вчинкові дії відштовхуються від об'єктивних соціо-економічних обставин, тобто ситуацій: а) заплутаності податкових розрахунків, б) складності податкової звітності, в) непомірності штрафів, які сплачує підприємство у разі помилки. Однак впливовішими є психологічні перешкоди, котрі виявляються як соціально-психологічні явища переважно негативного змісту. Вони змушують керівництво підприємства виділяти окремий підрозділ бухгалтерії для ведення податкового обліку, витратити великі кошти для проведення аудиторських перевірок. Тому одне з важливих завдань усунути зазначені психологічні загати і створити комфортні умови праці.

Ключові слова: бухгалтерський облік, податкові розрахунки, економічна психологія, економічна свідомість, мотиви дії, психологічні бар'єри.

1. ВСТУП

За умов переходу економіки України до ринку питання удосконалення бухгалтерського обліку стають актуальними з огляду на те, що в його системі створюється лєвова частка інформації про фактичний стан об'єкта господарювання. Це також пов'язане з тим, що виникають нові об'єкти управління (цінні папери, нематеріальні активи, податки, інфляція, переоцінка, валюта, формування витрат та доходів, визначення фінансових результатів) і, відповідно до цих обставин, облік повинен забезпечити спостереження та обробку інформації про них.

Поряд з реформуванням економіки, відбувається реформа бухгалтерського обліку – перехід до міжнародних стандартів. Україна повинна запозичити багатий досвід іноземних держав, хоч при цьому не нехтувати традиціями вітчизняного обліку та набути власним досвідом. У даній статті спробуємо привернути увагу науковців до проблеми виникнення податкового обліку. Чи слід виділяти його в окрему підсистему бухгалтерського обліку? Або ж мова йде лише про податкові розрахунки у складі бухгалтерського обліку – податкову бухгалтерію?

В економічній літературі дебати про взаємозв'язок бухгалтерського обліку та обліку оподаткування, стосуються переважно таких питань:

- чи є податкові розрахунки відокремленою підсистемою бухгалтерського обліку, за якого доцільно відділяти фінансові результати від прибутку, належного для оподаткування (диференційований підхід);
- чи є облік оподаткування складовою частиною цілісної системи бухгалтерського обліку і чи мають результати бухгалтерської звітності відображати прибуток, обрахований з метою оподаткування (інтегрований підхід).

Однак питання взаємозв'язку бухгалтерського обліку та обліку податкових розрахунків не є суто економічним. Часто виділення податкового обліку в окрему підсистему спричиняються психологічними чинниками, не маючи при цьому економічного підґрунтя. Дії та вчинки людей у процесі економічної діяльності, а також мотиви, установки, стереотипи та інтереси, котрі їх спричиняють, вивчаються економічною психологією. Остання

являє собою ту сферу психології, що вивчає психологічні явища, пов'язана з виробничими відносинами людей. Виникла вона на перехресті соціальної психології, психології управління, психології праці з економічною наукою. У царині економічної психології формуються два розгалуження: виробнича економічна психологія та економічна психологія маркетингу [див. 13; 14; 16; 20].

2. ЕКОНОМІЧНО-НАУКОВЕ ПІДГРУНТЯ ВИДІЛЕННЯ ПОДАТКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В ОКРЕМУ ПІДСИСТЕМУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

У закордонних облікових системах податковий облік розглядають окремо, або самодостатньо. Втім, дискусійним є виділення податкового обліку як окремої підсистеми вітчизняного бухгалтерського обліку. Питання взаємозв'язку бухгалтерського обліку та оподаткування – нове для України. Воно досліджувалося Вишневським В.П., Бородкіним О.С., Головом С.Ф., Маричем П., Малишкіним О.І. та іншими. Кожен з них дотримується своєї точки зору щодо визначення місця податкових розрахунків у системі бухгалтерського обліку. Зокрема, Голов С.Ф. обґрунтовує податковий облік як такий, що призначений для визначення сум податків і контролю за їх сплатою [9]. Проте він не наполягає на виділенні його із цілісної системи вищого гатунку. Вишневський В.П. [8], Валуєв Б.І. [7], Бородкін О.С. [6] також уважають за краще зберегти цілісність системи бухгалтерського обліку.

Малишкін О.І. визначає податковий облік як облік прибутку та податку на додану вартість [11]. Марич П.

вказує на необхідність створення податкового обліку поряд з бухгалтерським з метою накопичення відповідних даних про валові витрати та валові доходи для складання податкових декларацій [12]. Литвин Ю.Я. пише, що “під податковим обліком слід розуміти облік, який забезпечує виконання органами державної податкової адміністрації своїх основних функцій щодо наповнення доходної частини бюджету держави загальнодержавними та місцевими податками” [10, с. 3]. Він вважає, що податковий облік повинен покладатися більшою частиною на плечі відповідних податкових органів.

Питання взаємозв'язку бухгалтерського обліку та оподаткування з'явилося як наслідок радикального реформування податкового законодавства України з 1997 року. Воно втілювало загальне намагання наблизити вітчизняну систему обліку до зарубіжної моделі. Першим кроком на цьому шляху став Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” [1] та Закон України “Про податок на додану вартість” [2]. Згідно з вимогами цих законів принципи побудови бухгалтерського обліку та обліку з метою оподаткування почали все більше відрізнятися один від одного. Відтепер податкові розрахунки, хоч і є частиною бухгалтерського обліку, проте все більше виходять за його межі. Ситуація набула більшого загострення з переходом українського обліку у 2000 р. до міжнародних стандартів, які очевидніше розрізняють облік оподаткування та управлінський і фінансовий облік. Відповідно до п. 3 Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” “метою

ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства” [1, с. 7].

Проте система бухгалтерського обліку в Україні не повно виконує це завдання, оскільки сутнісно залишається інструментом для податкових розрахунків і не задовольняє потреби інвесторів, кредиторів, менеджерів та інших користувачів бухгалтерської звітності. Отож маємо, з одного боку, верховенство законодавства щодо оподаткування над положеннями з бухгалтерського обліку, а з іншого – відсутність законодавчого закріплення прав усіх груп користувачів на отримання достовірної інформації про діяльність підприємства. Саме тому будь-які зміни в податковому законодавстві зумовлюють відповідні трансформації в методології бухгалтерського обліку.

Наступним аргументом на користь цілісності бухгалтерського обліку є те, що він – **реальна база для складання всіх видів звітності**. Цього вимагає Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”: “Фінансова, податкова, статистична та інші види звітності, що використовують грошовий вимірник, ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку” [3]. Водночас з уведенням в дію нових податкових законів [1, 2] базою для розрахунків податкової звітності стали також специфічні податкові розрахунки. Внаслідок цього показники фінансової та податкової звітності істотно відрізняються. Втім, це сто-

сується лише двох найголовніших податків – із прибутку підприємства і на додану вартість. Розрахунок та систематизація інформації про інші податки й збори (акцизний збір, плата за воду, дорожній збір, плата за землю тощо) формуються в межах бухгалтерського обліку. Крім того, важлива для розрахунку прибутку до оподаткування інформація (зміна залишків товарів, матеріалів, напівфабрикатів, комплектуючих, готової продукції на складах та у незавершеному виробництві)¹ також формується у зазначеній обліковій системі.

Виділення податкових розрахунків у окрему підсистему обліку вимагає належного методичного забезпечення. З урахуванням сучасної організації обліку та розвитку його методології можна виділити такі елементи методу бухгалтерського обліку:

- систематичне та хронологічне спостереження (документи й інвентаризація);
- вимірювання економічних процесів і господарських засобів (оцінка і калькуляція);
- реєстрація та класифікація даних обліку з метою їх систематизації (рахунки, подвійний запис і реєстри);
- узагальнення інформації і забезпечення нею потреб апарату управління (баланс, звітність, інформація для управління)[18, с. 29].

Податкові розрахунки для обробки та формування інформації оперують за сучасних умов набагато біднішим інструментарієм, до якого належать: документування, звітність, різноманітні спеціальні розрахунки оподаткованої бази та суми податку.

Запровадження у 2000 р. в Україні міжнародних стандартів у вигляді національних положень бухгалтерського обліку передбачає передусім

введення нового плану рахунків, в якому відводиться низка рахунків першого та другого порядку для обліку оподаткування:

- 17 “Відстрочені податкові активи”;
- 54 “Відстрочені податкові зобов’язання”;
- 64 “Розрахунки за податками та платежами”;
 - 641 “Розрахунки за податками”;
 - 642 “Розрахунки за обов’язковими платежами”;
 - 643 “Податкові зобов’язання”;
 - 644 “Податковий кредит”;
- 98 “Податки на прибуток”;
 - 981 “Податки на прибуток від звичайної діяльності”;
 - 982 “Податки на прибуток від надзвичайних подій”.

Разом з тим відомо, що прибуток до оподаткування визначається як різниця валового доходу, валових витрат та амортизації. Новим планом рахунків такі рахунки не передбачені, тому підприємство змушене вести їх облік з метою оподаткування окремо шляхом лінійних записів у спеціально відведених книгах обліку валових доходів та обліку валових витрат чи шляхом вибірки.

Застосування лінійних податкових розрахунків для накопичення інформації про валові доходи і валові витрати призводить до виникнення таких очевидних проблем:

- застосування податкових розрахунків не забезпечує відображення валових доходів і валових витрат повною мірою, оскільки частина інформації формується за допомогою бухгалтерського обліку;
- ці податкові розрахунки мають ускладнений зв’язок з аналітичним обліком. Зокрема, однакові за своїм

змістом операції можуть відобразитися, або не відобразитися в них, залежно від того, яка з подій сталася раніше;

- записи мають обмежену інформаційну цінність, а також відірвані від фактичного руху товарно-матеріальних цінностей.

Новим планом рахунків уведено принципово нові рахунки: 17 – “Відстрочені податкові активи” та 54 – “Відстрочені податкові зобов’язання”. Вони – результат часових відмінностей при формуванні бухгалтерського і податкового прибутку (збитку). Згідно з принципами бухгалтерського обліку такий підхід є більш послідовним і виправданим. Один із прийомів нарахування – трансформація, котра застосовується тоді, коли факти господарської діяльності зачіпають активи чи пасиви протягом більше, ніж одного звітного періоду. Вона оформляється бухгалтерським записом, котрий називається трансформаційною проводкою й організується у формі відстрочки або нарахування.

Проте у податковому законодавстві не передбачене створення відстрочених податкових активів та зобов’язань. Згідно з пп. 11.3.1. ст. 11 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” авансові видатки у повній сумі визнаються валовими витратами, так само як і незароблені (авансовані) прибутки – валовими доходами. Тут очевидно є суперечність між бухгалтерським обліком та податковими розрахунками, а також фіскальний підхід законодавців, причому не важливо, з якого підприємства отримати податок і до якого звітного періоду він відноситься. У цій ситуації підприємство змушене фіксувати окремо для фінансової бух-

галтерії і податкових розрахунків суму авансів наданих та отриманих, що впливає на визначення фінансового результату. Але це, на наш погляд, аж ніяк не свідчить про об'єктивні підстави виділення податкового обліку в окрему підсистему. Такі недоречності вказують на неузгодженість і недосконалість чинного податкового законодавства.

Податковий документообіг також не може підтвердити наявності податкового обліку. Документування податку на прибуток підприємств майже відсутнє, оскільки в обов'язковому порядку формується лише податкова звітність (Декларація про прибуток підприємства). При цьому відсутні первинні податкові документи й не обов'язковими є реєстри обліку оподаткування (Книга обліку валових доходів та Книга обліку валових витрат), тому що облік валових доходів і витрат може проводитись шляхом вибірки даних з бухгалтерського обліку. Доречно зауважити, що традиційна схема використовується і для документального фіксування ПДВ: дані одноразово заносяться до первинних документів (податкових накладних) і надалі фігурують у реєстрах обліку (книгах обліку придбання товарів та продажу товарів), на базі чого надалі формується податкова звітність (Декларація про податок на додану вартість).

Застосування податкової накладної має суто фіскальний характер і не відповідає економічній суті та призначенню первинного документа¹. Згідно із Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", "первинний документ – це документ, який містить відомості про господарську операцію та підтверджує її здійснення" [3].

Отож накладна повинна супроводжувати рух товару і відображати повний обсяг його партії. Але чинне законодавство вимагає, щоб податкова накладна, надаючи покупцеві право зменшити податкові зобов'язання продавця щодо ПДВ, супроводжувався не рух товару, а рух грошей (наприклад, у випадку попередньої оплати, залежно від суми грошей, накладна може виписуватися на $\frac{1}{3}$ костюма чи $\frac{1}{2}$ комп'ютера).

Аналогічно до бухгалтерського обліку заключним етапом облікових робіт з оподаткування є складання звітності. На підприємстві окремо формуються фінансовий і податковий звіти. Ці процеси різняться, тому що:

- використовують дещо різну інформаційну базу (для ПДВ дані книг обліку продажу і придбання товарів та система бухгалтерського обліку, для податку на прибуток – дані бухгалтерського обліку);
- формуються з неоднакових показників;
- застосовують відмінні методики для визначення однакових показників.

Схема формування фінансової та податкової звітності зображена на **рис. 1**.

Її аналіз вказує на те, що податкова звітність підприємства може формуватися у системі бухгалтерського обліку щодо таких податків та обов'язкових платежів у бюджет як акцизний збір, прибутковий податок з громадян, плата за воду, плата за землю, дорожній збір, а також за допомогою податкових розрахунків – податок на прибуток підприємства та на додану вартість.

Взаємозв'язок бухгалтерського обліку та обліку оподаткування загострюється також з юридичної точки

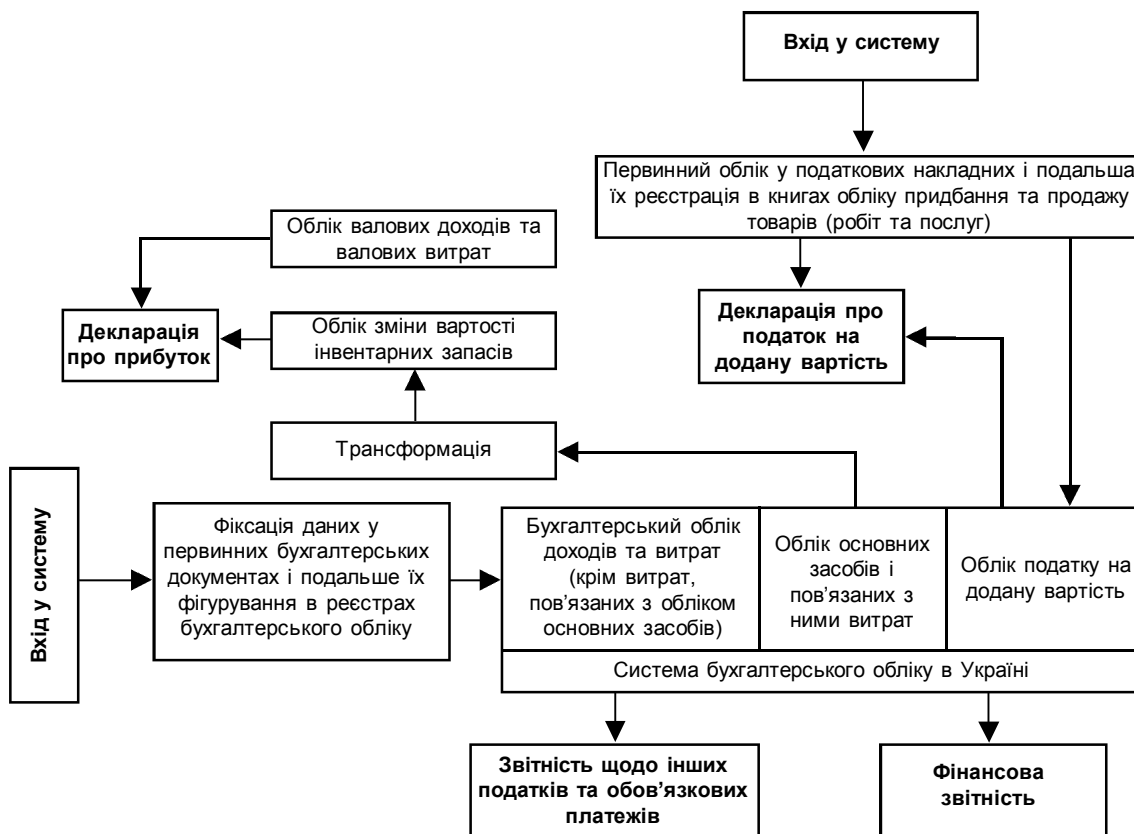


Рис. 1. Формування звітної інформації у системі бухгалтерського обліку та податкової звітності

зору. Вперше офіційно в законодавстві з'явився термін “податковий облік” у Законі України “Про внесення змін і доповнень до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” (стаття 11). Проте в жодному нормативному документі не дається визначення цього терміну. Основним бухгалтерським законом України – Законом “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” визначається зміст таких понять як “бухгалтерський облік” та “управлінський облік”, проте нічого не говориться про термін “податковий облік”.

Одним із найсерйозніших аргументів на користь інтегрованого підходу до обліку оподаткування є той

факт, що він не обов'язковий для всіх суб'єктів господарювання. Відповідно до Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” передбачене ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності для всіх юридичних осіб, незалежно від їхнього організаційно-правового статусу та форми власності. Однак Закон не регулює процедуру податкового обліку. Наочним прикладом зазначених суперечностей є облік господарської діяльності тими суб'єктами, які ведуть спрощену форму обліку. Відомо, що ці підприємства, займаючись бухобліком, сплачують єдиний податок, хоч і не є платниками ПДВ та податку на прибуток.

Інший аспект аналізу піднятої проблеми стосується регламентації способів та прийомів ведення об'рахунків. Бухгалтерський облік та облік оподаткування регламентуються різними державними органами. Основним документом, що унормовує організацію та проведення бухгалтерського обліку є Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, а також відповідні національні Положення (стандарти). Останні прийняті Управлінням методології бухгалтерського обліку у виробничій сфері Мінфіну України і процедурно описують правила оформлення первинної документації за критеріями її достовірності, плану рахунків, обсягу і змісту звітності, а також визначення витрат за статтями та елементами.

Відповідно до Закону України “Про податок на додану вартість” передбачено, що “правила податкового обліку встановлюються центральним податковим органом України” [2], тобто Державною податковою адміністрацією України. Ведення обліку оподаткування суворо обмежене податковим законодавством країни, правилами та інструкціями застосування таких законів. Регламентація стосується первинних документів, об'єму та змісту звітності, методів нарахування витрат і визначення доходів. Управління системою обліку оподаткування необліковим органом – одна з причин невідповідності податкової інформації економічній суті подій, а відтак протидії принципам і завданням обліку. Суто фіскальний підхід до організації обліку оподаткування знаходить відображення в обліковій системі загалом.

Застосування в Україні міжнародних стандартів, тобто прийняття на-

ціональних положень бухгалтерського обліку, загострило досліджувану проблему. Це зумовлено тим, що нова нормативна база бухгалтерського обліку та попередньо прийняті податкові закони регламентують різні підходи щодо бухгалтерського обліку та обліку з метою оподаткування. Зокрема, мають місце методично різні схеми щодо оцінки й обліку об'єктів. Непослідовність нормативної бази України виявляє себе в частині обліку основних засобів, запасів, відстрочених податкових активів і зобов'язань, що надалі впливає на визначення прибутку підприємства до оподаткування. Методика розрахунку останнього також радикально відрізняється від облікового способу розрахунку (*див.: табл. 1*).

Однією з головних відмінностей бухгалтерського обліку та обліку оподаткування є оцінка та облік основних засобів. Національними положеннями передбачений поділ основних засобів на дев'ять груп, у той час як податкове законодавство регламентує групування основних засобів на три групи, щодо яких потім нараховується амортизація за встановленими ставками. Амортизація основних засобів – чи не найважливіша така відмінність. Суттєві розбіжності полягають у наступному:

- *Ставка.* Податковим законодавством передбачено встановлені щодо кожної групи основних засобів коефіцієнти, за якими нараховується амортизація. П(С)БО 7 “Основні засоби” [4] надається можливість підприємству самостійно приймати рішення про норми та методи амортизації основних засобів. Цим же нормативним документом приводиться перелік п'яти методів амортизації, два з яких є прискореними.

Таблиця 1

**Регламентування обліку об'єктів,
яке в даний час діє на території України**

Стаття	Податкове законодавство [1; 2]	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку
Відстрочені податкові активи і зобов'язання	Формування відстрочених податкових активів та зобов'язань законом не передбачене, тому облік валових доходів і валових витрат суперечить принципам обачності, нарахування та відповідності доходів і витрат	Згідно з методом нарахування можуть утворюватися податкові активи і нарахування, які є результатом часових відмінностей при формуванні бухгалтерського і податкового прибутку
Основні засоби:	Грунуються за трьома групами, відносно яких нараховується амортизація	Грунуються на дев'ять груп
Амортизація	Нарахування амортизації проводиться згідно з коефіцієнтами, встановленими щодо кожної групи основних засобів	Надається можливість підприємству самостійно приймати рішення про норми та методи амортизації основних засобів
Періодичність нарахування амортизації	Щоквартально	Щомісячно
Термін корисного використання	Перевищує 365 календарних днів з дати введення в експлуатацію. Відповідно до встановлених коефіцієнтів амортизації, він може перевищувати 25 років	Визначається підприємством самостійно, але не менше одного року або операційного циклу, якщо він довший за рік
Спосіб оцінки	Балансова вартість групи основних засобів на початок звітного періоду розраховується як балансова вартість групи на початок періоду, що передувало звітному плюс сума витрат, використаних на придбання основних фондів, здійснення капітального ремонту, реконструкцій, модернізацій, а також мінус сума виведених з експлуатації основних фондів і сума амортизаційних відрахувань	Визначається первісна, залишкова, ліквідаційна та переоцінена, а також справедлива різновиди вартостей
Витрати на ремонт	Здійснення капітального ремонту, реконструкцій, модернізацій та інших поліпшень основних засобів збільшує суму балансової вартості, на яку потім нараховується амортизація	Витрати на ремонт, технічний нагляд та обслуговування, який не призводить до первісно очікуваних вигод, відносяться на витрати підприємства
Запаси	Коливання вартості запасів впливає на величину прибутку до оподаткування	
Зарахування та первинна оцінка запасів, отриманих від бартерних операцій	Витрати від здійснення товарообмінних (бартерних) операцій за більшою з оцінок – договірною ціною такої операції, або за звичайною ціною	Зарахування запасів у разі обміну відбувається за нижчою з оцінок – балансовою вартістю, або справедливою вартістю переданих запасів [5]
Віднесення на витрати	–	Віднесення до витрат звітного періоду таких сум: → перевищення первинної вартості запасів над вартістю реалізації; → перевищення балансової вартості запасів над їх справедливою вартістю при обміні запасів на подібні [5]

• **Термін нарахування амортизації.** Згідно з П(С)БО 7 підприємство саме визначає термін корисного використання об'єкту при його зарахуванні на баланс (необхідна умова –

тривалість терміну корисного використання більше одного року, або одного операційного циклу, якщо останній більший за рік). У такий спосіб амортизується не тільки фізичний, а

й моральний знос, який податковим законодавством не враховується. Відповідно до податкового кодексу, встановлюється термін корисного використання об'єкту більше 365 календарних днів. Крім того, запропоновані коефіцієнти можуть збільшити термін амортизування об'єкту основних фондів до 25 років і більше.

- *Сума, на яку нараховується амортизація.* За П(С)БО 7 основні засоби оцінюються за первинною, залишковою, ліквідаційною та переоціненою вартістю. В окремих випадках може фігурувати справедлива вартість. Сума амортизаційних відрахувань розраховується від первинної вартості. Податкове законодавство пропонує єдину оцінку основних засобів – балансову вартість (що відповідає залишковій).

- *Періодичність нарахування амортизації.* П(С)БО 7 регламентує щомісячне нарахування амортизаційних відрахувань. Закон “Про прибуток підприємства” [1] встановлює щоквартальні відрахування.

Отже, виникає суперечність, адже підприємство не може одночасно нараховувати амортизацію основних засобів двома різними способами.

Відчутний вплив на визначення прибутку до оподаткування здійснює облік витрат на ремонт основних засобів. За чинним податковим законодавством витрати на капітальний ремонт, реконструкцію, модернізацію та інші поліпшення основних засобів збільшують суму балансової вартості, на яку потім нараховується амортизація, а отже, зменшують суму амортизаційних відрахувань та продовжують термін їх нарахування. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби” [4] вимагає

віднести видатки на ремонт, технічний нагляд та обслуговування на витрати підприємства, що надалі зменшує суму фінансового результату.

Відповідно до податкового законодавства [1] на суму прибутку впливає також зміна залишків товарних запасів. Тому зміна їх оцінки за П(С)БО 9 “Запаси” [5] також загострює суперечність бухгалтерського обліку та обліку з метою оподаткування. Зміни відбулися в методах зарахування та первинної оцінки запасів, отриманих у результаті обміну на подібні або неподібні запаси. Податкове законодавство визначає первинну оцінку таких запасів, виходячи з договірної ціни такої операції, але не нижчої за звичайні ціни. Відтак може відбутися завищення вартості запасів, що суперечить принципу обачності. Національні стандарти в аналогічній ситуації регламентують зарахування запасів за нижчою з оцінок – балансовою вартістю, або справедливою вартістю переданих запасів, що відповідає принципам обліку. При цьому перевищення балансової вартості запасів над їх справедливою вартістю відноситься до витрат підприємства.

Відповідно до проведеного дослідження вирізняється три групи аргументів: одна з них висловлюється на користь виділення податкових розрахунків в окрему підсистему бухгалтерського обліку, друга – проти такого виділення, третя свідчить про недосконалість законодавчого забезпечення обліку оподаткування (*див. табл. 2*).

Більшість відмінностей свідчать про створювану в обліку інформацію, що використовується податковими службами для контролю за правильністю і своєчасністю сплати підпри-

Таблиця 2.

*Аргументи “за” і “проти” виділення податкового обліку
в окрему підсистему бухгалтерського обліку*

Аргументи на користь виділення податкового обліку	Аргументи, що свідчать про недосконалість обліку оподаткування	Аргументи проти виділення податкового обліку
Відмінність методів визначення прибутку до оподаткування та фінансового результату	Введені новим планом рахунків податкові рахунки “Відстрочені активи” та “Відстрочені зобов’язання” у податковому законодавстві не передбачені	Облік оподаткування не є обов’язковим для всіх суб’єктів господарювання: наприклад, підприємства спрощеної форми обліку не є платниками ПДВ та податку з прибутку підприємств
Формування окремої податкової звітності, яка істотно відрізняється від фінансової: → Використовується частково різна інформаційна база (податкові накладні, реєстри ПДВ); → Містить різні показники; → Застосовує різну методичку визначення однакових показників (прибуток)	Передбачені різні методи щодо обліку основних засобів: спосіб визначення амортизації, балансової вартості, віднесення витрат на ремонт тощо	Специфічні податкові розрахунки, що формуються поза межами фінансового обліку, стосуються лише двох найбільших податків: податку на прибуток підприємства та податку на додану вартість. Інформація щодо всіх інших податків та платежів в бюджет формується на рахунках бухгалтерського обліку
Бухгалтерський облік та облік оподаткування регламентуються різними державними органами: перший – Мінфіном, другий – ДПА	Принцип визнання доходів та витрат у системі бухгалтерського обліку та згідно з податковим законодавством (за першою з подій) суттєво різняться між собою	Допоміжна інформація, яка потрібна для розрахунку прибутку до оподаткування (зміна залишків товарних запасів), формується саме в системі бухгалтерського обліку
		Бідність методичного багажу податкових розрахунків. Податкова інформація формується за допомогою таких методів: ♦ документація (щодо податку на прибуток підприємств податковий документообіг відсутній); ♦ звітність; ♦ податкові розрахунки
		У жодному нормативному документі не надається визначення терміну “податковий облік”

емствами податків і платежів у бюджет, яка визначається нами як **податкові розрахунки**.

3. ПСИХОЛОГІЧНО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИДІЛЕННЯ ПОДАТКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В ОКРЕМУ ПІДСИСТЕМУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Виділення податкового обліку, як було доведено вище, немає під собою економічного підґрунтя. На практиці

зустрічається протилежний підхід, який зумовлюється психологічними чинниками. Заплутаність податкових розрахунків, складність податкової звітності та непомірні штрафи, що сплачує підприємство у разі помилки, змушують підприємство виділяти окремий підрозділ бухгалтерії для ведення податкового обліку, витратити великі кошти для проведення аудиторських перевірок. Водночас лівова частка проблем у системі бухгалтерського обліку пов’язана з поведінкою людей

і професійних груп, яку вивчає науковими засобами економічна психологія. На жаль, сучасна економічна свідомість характеризується парадоксальною подвійністю: з одного боку, вона багатопроblemна й актуальна, з іншого – донаукова, пасивна, дискретна.

Будь-яке психічне утворення культурного гатунку є, як відомо, результатом самоактивності людини, яка виявляється через учинок. Цим і пояснюється тенденція наукової психології розглядати найважливіші психічні утворення як такі, що мають вчинкову структуру, тобто містять у собі ситуативний, мотиваційний та дійовий компоненти (рис. 2), або ще й рефлексивний момент як логіко-змістове завершення вчинку (рис. 3).

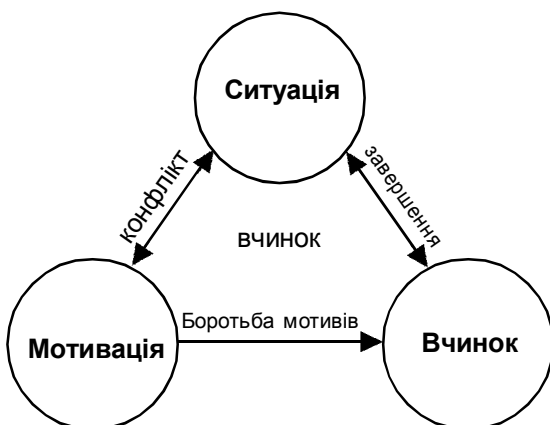


Рис. 2.
Схема розвитку вчинку
[15]

Побудова психологічного осередку – вчинку – дає змогу виявити характер психологічних закономірностей професійної діяльності. Формування вчинку свідчить про творче спрямування поведінки особистості.

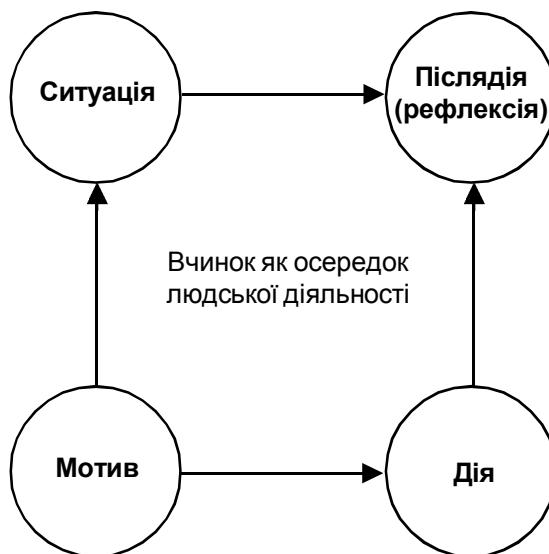


Рис. 3.
Структура вчинку
(за В.А. Роменцем [17; 19])

Так, жодний психічний акт не здійснюється доти, поки остаточно не визріває його ситуативний момент, який є освоєнням середовища (соціального оточення). Розвиток ситуації передбачає наявність мотиваційного осягнення світу людиною, переведення освоєного в неосвоєне, встановлення відповідних відношень, зв'язків. Отож першою детермінантою розвитку вчинку є встановлення ситуативних відношень, другою – мотиваційних, третьою – дієвих, четвертою – післядієвих (рефлексивних). Низка суперечностей, котрі виникають і розв'язуються на кожному етапі розвитку вчинку, стимулює психічні новоутворення, особливо під час переходу ситуації в мотивацію і вчинковий акт. Тоді за законом достатнього визрівання вчинку важливо проникнути в мотиви, якими керуються люди, вибираючи той чи інший спосіб поведінки. Лише знаючи внутрішню спонуку можна правильно оцінити дії, здобутки і прорахунки працівників.

У сучасній скрутній економічній ситуації люди почасти схильні звинувачувати обставини, хоч відомо, що в одних обставинах кожен поводить себе по-різному. Чимало залежить від моральних засад, загальної культури і професійної компетентності особистості. У сфері обліку, а особливо в частині податкових розрахунків, мають місце об'єктивні передумови стресогенності професійної діяльності, а саме:

- високі штрафи у разі допущення помилки при розрахунках податків, належних сплаті у бюджет,
- складність таких розрахунків та звітів, необхідних для заповнення,
- відмінні від бухгалтерського обліку методи нарахування витрат, доходів та податку, що підлягає оподаткуванню,
- можлива безрезультатність судового позову щодо незаконно стягнених штрафів.

Водночас проведений нами емпіричний аналіз професійної діяльності облікової системи дав змогу виділити три негативних суб'єктивних чинники неефективного вчинення: а) некомпетентність персоналу, донаукові знання, необізнаність у податковому законодавстві; б) страх перед податківцем; в) механічне, непродумане наслідування запозичених методів.

Це психологічні перешкоди, тобто мотиваційні чинники, котрі блокують виконання професійних завдань. Вони переважно характеризуються негативним психоемоційним тонутом та утворюють клубок суперечностей на шляху нововведень. Найпоширенішим серед психологічних перешкод нині є *“бар'єр некомпетентності”*: особа невпевнена у тому, що зможе після впровадження новацій повно-

цінно виконувати свої обов'язки. Саме ця перешкода обертається гальмом для своєчасного втілення реформістських програм, у тому числі у сфері економіки.

Друга психологічна перепона – *“бар'єр навички, традиції”*: людина прагне будь-що зберегти звичні умови праці, до яких добре звикла. Очевидно, що праця за незмінних умов сприяє зростанню професійних навичок, робить виробничу ситуацію простою і доступною. Проте звичаї чинять супротив новому і проявляються ще сильніше тоді, коли нововведення стосуються не однієї людини, а групи чи організації. Долати ці бар'єри, особливо працівникам із значним стажем роботи на одному місці, досить непросто. Для їх зміни доцільно застосувати методи психологічного зараження, переключення соціальної думки. Щодо молоді і творчих особистостей виникнення вказаних бар'єрів практично неможливе, оскільки зустріч з новим і незвичайним у них викликає інтерес і бажання пізнати його.

Перешкода у зв'язку із збільшенням навантажень – ще один різновид суб'єктивних труднощів ефективною діяльності, що пов'язана із збільшенням напруження та інтенсивності праці. Загальновідомо, що новації покликані підвищувати продуктивність праці. Отож збільшення навантажень у ситуації незмінності оплати праці повинно обов'язково супроводжуватися певними компенсаціями, передусім винагородою. Хоч аналізована перешкода природна і дуже поширена, все ж її легко усунути і тим самим повернути довіру працівників.

Перешкода в особі “шефа” виникає здебільшого через невпевненість у тому, що керівник впорається з но-

вим завданням, через страх, що помилки, допущені під час нововведень можуть негативно позначитись на життєдіяльності групи. Побоювання некомпетентності і браку організаційних здібностей керівництва є цілком природним, але не мають перетворюватися на страх. Завдання ефективного керівника не лише усунути психологічні бар'єри персоналу, а й нести відповідальність за впроваджені новації, чинити компетентний опір ситуативному впливу таких бар'єрів.

1. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" // Галицькі Контракти. – 1997. – №26. – С.36-54.

2. Закон України "Про податок на додану вартість" // Галицькі Контракти. – 1997. – №32. – С.41-56.

3. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" // Урядовий кур'єр. – 1999. – № 162 (1 вересня). – С. 7-10.

4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 27 квітня 2000 р. № 92 // Бухгалтерський облік і аудит. – 2000. – № 5. – С. 7-11.

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 "Запаси", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 20 жовтня 1999 р. № 246. // Пушкар М.С. Національні стандарти бухгалтерського обліку України. – Тернопіль: Лілея, 2000. – С. 55-59.

6. *Бородкин А.С.* Бухгалтерские тупики в налоговом законодательстве // Світ бухгалтерського обліку. – 1998. – №1. – С. 33-40.

7. *Валуев Б.І.* Проблеми управлінської організації бухгалтерського обліку // Світ бухгалтерського обліку. – 1998. – №1. – С. 2-11.

8. *Вишневецький В.П.* Взаємозв'язок оподаткування підприємства і бухгалтерсь-

кого обліку // Фінанси України. – 1999. – №6. – С. 29-40.

9. *Голов С.* Бухгалтерський облік в Україні: проблеми та рішення // Бухгалтерський облік і аудит. – 1997. – №10. – С. 12-23.

10. *Литвин Ю.Я.* Податковий облік: хто його повинен вести, або як допомогти бухгалтеру у його відносинах з ДПА? // Світ бухгалтерського обліку. – 1997. – №6. – С. 3-13.

11. *Малишкін О.І.* Податковий облік: ситуації та рішення. Посібник. – К.: Лібра, 1999. – 224 с.

12. *Марич П.* Деякі питання організації податкового обліку прибутку // Бухгалтерський облік та аудит. – 1997. – № 10. – С. 57-59.

13. *Зазыхин В.Г., Чернышов А.П.* Менеджер: психологические аспекты профессии. – М., 1992. – 145 с.

14. *Комінко С., Курант Л., Самборська О., Фетодюк Т., Ніколенко С.* Психологія в менеджменті. Навчальний посібник. – Тернопіль, 1999, – 400 с.

15. *Корнєв М.Н., Коваленко А.Б.* Соціальна психологія. – К.: КДУ, 1995. – 304 с.

16. *Кудряшова Л.Д.* Каким быть руководителю. – Л., 1986. – 186 с.

17. *Основи психології* / За заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – 2-е вид. – К.: Либідь, 1996. – 632 с.

18. *Пушкар М.С.* Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти): Монографія. – Тернопіль: Економічна думка. – 1999. – 422 с.

19. *Роменець В.А., Маноха І.П.* Історія психології ХХ століття. – К.: Либідь, 1998. – 992 с.

20. *Экономическая психология: социокультурный подход* // Под ред. И.В. Андреевой. – СПб: Питер, 2000. – 512 с.

Надійшла до редакції 2.02.2001.